

ספרות/החינוך הממלכתי

הפחד וביטוייו השונים ברומאן "כל החיים לפניו" מאת אמיל אז'אר

הרצאה

התמונה נוצרה בעזרת בינה מלאכותית צ'אט ג'יפטי קישור

מגישים: סופי, ניבי

רקע ההסכת (תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה)

הרומאן מתואר על ידי מומו, נער בן 14 ובו הוא מספר במבט לאחור (רטרוספקטיבי) על מערכת היחסים שהייתה לו עם גברת רוזה. גברת רוזה גידלה אותו כ-10 שנים במעון בביתה בפרז'ז בשכונת עוני של מהגרים.

גברת רוזה היא אישה קשישה בת 67, זונה לשעבר, יהודיה, ניצולת שואה מאושוויץ, אשר מתמודדת עם הפחד מבדידות, הפחד מזוועות השואה, והפחד מאובדן השליטה על גופה ומהמוות. בסוף הרומאן היא מתה ממחלה של הסתיידות מוחית.

הרצאה זו תעסוק בפחדים שחשים מומו וגברת רוזה ובאופן התמודדותם עם הפחדים הללו.

פחד הוא רגש שנוצר בעקבות תחושה של איום אמיתי או דמיוני. זה לא משנה אם עוצמת הפחד זהה בשני המצבים. כשאדם חש פחד נגרמים שינויים בתפקוד המוחי וכתוצאה מכך משתנה ההתנהגות שלו.

בעצם פחד הוא תחושה רגשית או פיזיולוגית לא נעימה אצל בני אדם ובעלי חיים הנגרמת כתוצאה מחשיפה לגירוי חיצוני מסוכן או מאיים.

ברומאן מדובר בפחדים המבוססים על חוויות קשות של אובדן, כאב, עוני, בדידות וסבל.

מומו מתאר ברומאן את הפחד שלו מבדידות ואת הפחד שלו מאובדן גברת רוזה האישה המרכזית בחייו. (איריס שביט) (צביה טורקניץ, 2021) (נועה שידלו)

מקטעים

מקטע 1 – אז מהו פחד בכלל? - 00:42 – סופי

פחד הוא רגש שנוצר בעקבות תחושה של איום אמיתי או דמיוני. זה לא משנה אם עוצמת הפחד זהה בשני המצבים. כשאדם חש פחד נגרמים שינויים בתפקוד המוחי וכתוצאה מכך משתנה ההתנהגות שלו.

בעצם פחד הוא תחושה רגשית או פיזיולוגית לא נעימה אצל בני אדם ובעלי חיים, הנגרמת כתוצאה מחשיפה לגירוי חיצוני מסוכן או מאיים.

ברומאן מדובר בפחדים המבוססים על חוויות קשות של אובדן, כאב, עוני, בדידות וסבל.

מקטע 2 – רקע על עלילת הרומאן "כל החיים לפניו" – 01:17 – ניבי

אז אני רוצה לתת קצת רקע על עלילת הרומאן "כל החיים לפניו":

נכתב על ידי הסופר רומאן גארי שחתם בשם העט אמיל אז'אר. הספר פורסם ויצא לאור בפריז בצרפת בשנת 1975. במרכז הרומאן דמותו של מומו, המספר והגיבור. מומו הוא נער המספר את קורותיו במבט רטרוספקטיבי (מבט לאחור) מגיל 3 ועד גיל 14. הוא מתגורר ברובע בלוויל בפריז, רובע של עוני, זנות, סמים, פשיעה, ילדים נטושים, חולי וקשיים רבים.

כשבמרכז הרומאן הוא מתאר את מערכת היחסים שלו עם גברת רוזה. גברת רוזה מנהלת בית אומנה לילדי זונות, היא קשישה יהודייה, בת 67 בעת מותה בסוף הרומאן, ניצולת שואה, שהייתה בעבר זונה, וכעת מגדלת ילדי זונות, שנאלצות למסור את ילדיהן כי הממסד הצרפתי אוסר עליהן לגדל אותם בעצמן. גברת רוזה כאישה קשישה סובלת מהרבה בעיות בריאותיות ומסיוטים ופחדים שמקורם בחוויות הקשות שחוותה בתקופת השואה בפולין, באושוויץ.

מקטע 3 – הפחד של מומו מבדידות ומאובדן גברת רוזה – 02:32 – סופי

מומו מתאר ברומאן את הפחד שלו מבדידות ואת הפחד שלו מאובדן גברת רוזה, האישה המרכזית בחייו.

בעמ' 53 הוא מתאר את הסיוטים שהיו לו בלילות, ואומר: "פחדתי פחד מוות שאמצא את עצמי בלעדיה". ובעמ' 56 מומו מתאר שהוא ישן עם המטרייה ארתור ובבוקר הסתכלתי אם גברת רוזה נושמת עדיין". ובעמ' 73 הוא אומר: "פחדתי לחזור הביתה, היה ממש עצוב לראות את גברת רוזה במצבה וידעתי, שעוד מעט היא תחסר לי לתמיד. חשבתי על זה כל הזמן, ולפעמים פחדתי לחזור הביתה".

ובעמ' 195 -לאחר מותה של גברת רוזה ב"חור היהודי" מומו מנסה לשמר את גופתה ומתקשה להתמודד עם האובדן. ואומר: פחדתי ללכת משם כי לא היה אף אחד... פחדתי להשאיר את גברת רוזה לבדה כי היא עלולה להתעורר ולראות שהכל שחור מסביב ולחשוב שמתה.

מקטע 4 - הפחד של מומו כיצר הישרדותי - 03:35 - ניבי

מועלים ברומאן פחדים נוספים כמו הפחד של מומו כיצר הישרדותי

בפגישתו הראשונה עם נאדין בקרקס אומרת לו נאדין

בעמ' 70 - "אינך צריך לפחד" באמת! "אינך צריך לפחד". ומומו חושב: "איזה משפט מטומטם. אדון חמיל היה אומר שהפחד הוא בעל בריתנו הבטוח ביותר, ובלעדיו אלוהים יודע מה היה קורה לנו, סמכו על ניסיוני הרב. אדון חמיל אפילו הלך למכה וזה מוכיח כמה הוא פחד".

ובעמ' 78 -כשהוא רואה שוטר ברחוב, שוטר בלונדיני שמחזיק מכשיר קשר עם אנטנה ומומו מפחד ממנו ואומר: "רעדתי מפחד, אבל כמה טוב לפחד כשיודעים למה, כי בדרך כלל מרגישים פחד איום שפחדים אותו כמו שנושמים בלי שום סיבה".

מקטע 5 - הפחד של גברת רוזה מאובדן נשיותה והשליטה על גופה - 04:24 - סופי

ניתן לראות גם את הפחד של גברת רוזה לאבד את נשיותה ואת השליטה על גופה ועל חייה ואת הפחד ממחלת הסרטן. היא גם פחדה מאשפוז בביה"ח ושיעשו עליה ניסויים.

בעמ' 14 - מומו מתאר אותה: "לגברת רוזה היה שיער אפור, שגם הוא נשר, מפני שלא היה מחובר חזק מספיק. היא פחדה מאוד שתתקרח, כי נורא לאישה שלא נשאר לה כמעט שום דבר אחר".

ובעמ' 50 - "מה שהפחיד אותה יותר מכל דבר אחר, מפני שאין בשבילו תרופה, זה סרטן. ראיתי בברור שמצבה נהיה יותר ויותר גרוע, ולפעמים ישבנו בלי להוציא הגה והסתכלנו זה בזה ופחדנו ביחד, כי לא היה לנו בעולם שום דבר מלבדנו".

ובעמ' 74 - "גברת רוזה פחדה מוות מעינויים ואמרה תמיד, שכאשר באמת יימאס לה, תעשה לעצמה הפלה". כלומר לסיים בעצמה את חייה ולא לאפשר למסד לשמר את חייה באופן מלאכותי.

מקטע 6 - פחד וחרדה של גברת רוזה מהמשטרה הצרפתית ומהגרמנים, שנובע מהזוועות שחוותה בתקופת השואה בצרפת ובפולין באושוויץ - 05:27 - סופי

פחד נוסף שעולה ברומאן הוא פחד וחרדה של גברת רוזה מהמשטרה הצרפתית ומהגרמנים, שנובע מהזוועות שחוותה בתקופת השואה בצרפת ובפולין באושוויץ.

ב-16 ביולי בשנת 1942 הובלו יהודי פריז על ידי הנאצים והמשטרה הצרפתית לאצטדיון מרוצי האופניים בפריז ומשם נשלחו למחנות ריכוז ולמחנה ההשמדה אושוויץ בפולין. גם גברת רוזה נשלחה עימם ולאחר ששרדה את זוועות השואה חזרה לפריז ומאז סובלת מסיוטים ופחדים רבים:

כפי שמומו מתאר בעמ' 27. היא פחדה כל הזמן, אבל לא כמו כולם, אלא יותר מכולם". "...לילה אחד שמעתי אותה צורחת מהשינה..". "...היא יצאה לחדר המדרגות והתחילה לרדת. הלכתי אחריה, מפני שהיא פחדה כל כך, שלא העזתי להישאר לבד".

ובעמ' 39 - ובעמודים 42-43 - "רק צלצול בדלת יכול היה איכשהו להזיז את גברת רוזה, כשהייתה מורגעת. היא פחדה פחד מוות מהגרמנים..."

ולכן יצרה לעצמה מקום מסתור במרתף הבניין וקראה לו ה"חור היהודי":

בעמ' 44 - גברת רוזה אומרת משפט המבטא את משמעותו של הפחד בחייה: "זה החור היהודי שלי, מומו." שם אני מסתרת כשאני מפחדת". "מפחדת ממה, גברת רוזה?"

"אין צורך בסיבות בשביל לפחד, מומו" "אלו מילים שאף פעם לא שכחתי" (אומר מומו) "כי מעולם לא שמעתי דבר כל כך נכון".

אם כך, לפעמים הפחד הוא חלק בלתי נפרד מהחיים ונובע מהצורך של האדם לחוש שהוא שולט בגורלו.

מקטע 7 - פרשנות/עמדה/תובנה של כל תלמיד - 07:14 - סופי, ניבי

סופי: כפי ששמענו בפודקאסט, הפחדים הם חלק בלתי נפרד מההתמודדות של מומו ברומאן והאופן שבו הוא מציג את מערכת היחסים שלו ושל גברת רוזה כאם ובנה.

הפחדים הם מהותיים ברומאן וגם בחיים שלנו כיום: כיצר הישרדותי, כדרך לשמור על היקרים לנו וכמניע למעשינו.

ניבי: הפחד אינו רק שלילי, הוא גם יכול להיות גורם שמעודד אותנו להגשים חלומותינו ולהצליח.

רק חשוב לא לפחד מהפחד.

נסיים בחלק מהשיר "לתת ולקחת" של שלמה ארצי ודודו טסה.

תוספות אמנותיות מתוכננות: לתת ולקחת - שלמה ארצי ודודו טסה.

פרשנות/עמדה/תובנה – סופי

הפחד של מומו כייצר הישרדותי

הפחד של מומו כייצר הישרדותי נובע מאופי חייו ברובע בלוויל בפריז. הפחד מהווה מוטיב ביצירה. בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20, עם סיום הקולוניאליזם הצרפתי בצפון אפריקה, נזקקה צרפת לכוח עבודה שיאייש מקצועות לא פופולריים.

הפתרון היה ייבוא עובדים מן המושבות לשעבר. לחלק ממהגרי העבודה ניתנה אזרחות צרפתית, כדי לאפשר להם להשתלב ולתרום באופן מלא לחברה הצרפתית.

העובדים הצפון אפריקנים וגם השחורים האפריקנים השתלבו בתחילה היטב בצרפת, ורווחה התפישה כי הם מהווים יסוד משמעותי בכלכלה.

אבל בשנות השבעים והשמונים הלכה וגברה ההגירה, במיוחד של מהגרים לא חוקיים, שהגיעו לצרפת ללא כישורי תעסוקה והשכלה מתאימים וכמעט ללא ידע על החברה והתרבות הצרפתיות.

במצב זה הם יכלו להשתלב רק בעבודות כפיים בלתי מקצועיות, ששכרן נמוך וכך גם מעמדן בחברה.

המהגרים הגיעו לערים הגדולות, ששם היה ביקוש גדול לידיים עובדות, והתרכזו בשכונות נפרדות בפרוורי הערים. (הגלובליזציה במדינות מפותחות- משרד החינוך)

שכונות אלו נעשו במשך הזמן למרכזי עוני ופשע המופרדים מן השכונות האירופיות הלבנות. במשך הזמן הצטרפו אל המהגרים בני משפחה מארצות המוצא, מספרם עלה בהתמדה, והם הלכו ותפסו פלח רחב יותר בשוק העבודה. כך קורה גם ברובע בו גדל מומו.

עלילת הרומאן מתרחשת ברובע בלוויל שבפריז בבית ישן בן שש קומות וברחובות הסמוכים לו. הרובע מאוכלס בזרים המצויים בתחתית הסולם החברתי-כלכלי של החברה הצרפתית: יהודים, ערבים ומהגרים שחורים ממושבות אפריקה, שהיו קולוניות בשליטת צרפת. המציאות המורכבת כוללת זנות, סמים, פשיעה, חולי וילדים נטושים. ברובע זה החזקים שורדים והפחד נובע מן הסכנות היומיומיות שתושבי הרובע, וביניהם מומו, נחשפים להן. עולה ביצירה ביקורת חברתית על יחס החברה הצרפתית כלפי המהגרים החיים ברובע העוני והפשע- בלוויל.

פחד הינו רגש הישרדותי, שמטרתו להגן ולשמור את האדם דרוך ומוכן למצב סכנה. כמו כן, הוא משמש כאמצעי להרחקה מהגירוי המאיים.

מומו בחייו ברובע בלוויל מתמודד עם סכנות קיומיות. עקב הסכנות שחווה מומו החל מילדותו ובמהלך שנות התבגרותו ברובע, הוא לומד מאדון חמיל ש"הפחד הוא בעל בריתנו הבטוח ביותר" ("כל החיים לפניו", עמ' 70).

עיצוב דמותו ברומאן באפיון ישיר ובאפיון עקיף, כנער צעיר שגדל בבית האומנה של גברת רוזה מגיל 3 ועד גיל 14 מבטא את מרכזיות הפחד בחייו. מומו הצליח לשרוד בחיים הקשים פיזית, רגשית,

כלכלית, משפחתית וחברתית בעיקר בזכות אהבתה של גברת רוזה, אך גם בזכות הפחד הקיומי ששומר אותו דרוך ומוכן לכל הסכנות הקיימות בסביבתו.

בחרתי להתייחס להיבט זה משום שהינו רלוונטי גם לימינו.

ילדים ונערים עלולים לחוות רגעים של פחד קיומי עקב מצב בטחוני, המערער את שגרת חייהם הבטוחה, או עקב שינויים משפחתיים, חברתיים ורגשיים שהם חווים במהלך ילדותם ובתהליך התבגרותם.

התמודדותו של מומו עם הפחד כחלק בלתי נפרד מחייו ברובע בלוויל באופן שמוביל אותו לידי התבגרות עשויה לעודד ולחזק תלמידים, שחווים, אף הם, תחושות פחד בחייהם. יכולתו של מומו לתאר את פחדיו באופן אותנטי, אך אופטימי ומלא תקווה להמשך חייו, יש בה משום עידוד לקוראים הצעירים.

פרשנות/עמדה/תובנה – ניבי

הפחד של גברת רוזה לאבד את נשיותה ואת השליטה על גופה ועל חייה ופחד ממחלת הסרטן. פחד מאשפוז בביה"ח ושיעשו עליה ניסויים.

ברומאן מעוצבת דמותה של גברת רוזה כאישה זקנה הסובלת מהשמנת יתר, קוצר נשימה והתקררות, אך מנסה לחפות על פגמיה באמצעות פאה ואיפור.

במהלך עלילת הרומאן מתאר מומו את ההחמרה במצבה הבריאותי של גברת רוזה: היא נעשית חלשה, מוגבלת, בריאותה מעורערת ומידרדרת להסתיידות עורקים הצפויה להגיע לסניליות ולמצב של חוסר שליטה על גופה. באחד מרגעי הצלילות שלה מדברת גברת רוזה עם מומו, שבסופו של דבר מגלה לה את האמת על מצבה. היא מסרבת בכל תוקף לאשפוז בבית חולים כיוון שהיא יודעת שתחזק בחיים גם ללא הכרה ומודעות, ומבקשת ממומו שידאג לבצע לה המתת חסד. מומו מנסה לשכנע את דוקטור כך שמסרב מסיבות אתיות וחוקיות, ורוצה להזמין אמבולנס מיד, אבל מומו משקר (מוטיב הזיוף ביצירה) וטוען שבני המשפחה היהודית של גברת רוזה עומדים להגיע ולקחת אותה לישראל. באותו לילה גברת רוזה מבקשת ממומו לעזור לה ללבוש את בגדיה היפים, להתאפר ולחבוש פאה, והם יורדים יחד למרתף הבניין-ל"חור היהודי".

פחדיה אופייניים כפחדים המופיעים בגיל הזקנה (מוטיב הפחד ביצירה). פחדים כגון: פחד מנכות או מפגיעה ביכולת הניידות – פגיעה מסוג זה עלולה לפגוע ביכולת העצמאות של האדם ובעקבות כך, לעורר חשש מתלות באחר. כך גם פחדים משנויים גופניים, פחד מירידה קוגניטיבית ומדמנציה, כפי שמתרחשת במחלת האלצהיימר או כתוצאה ממחלות אחרות. (שידלו נועה, פחד מהזדקנות, מתוך אתר: טנא).

בחרתי להתייחס להיבט זה משום שהינו רלוונטי גם לימינו בהתמודדותם של קשישים בגיל הזקנה עם פחדים של אובדן השליטה על חייהם. מחלות וחולשה פיזית עלולות לגרום לאובדן הזיכרון, אובדן תחושת הביטחון הפיזי ואובדן השליטה על הגוף. קשישים רבים מתמודדים גם עם הבדידות שמגבירה את תחושת חוסר האונים בשליטה על חייהם.

ראוי שאנחנו כבני נוער המהווים את עתידה של החברה הישראלית, נהיה רגישים יותר לצרכיהם של אזרחים קשישים ונסייע ככל יכולתנו בסיוע להם ובהפגת מצוקותיהם, אם מדובר בקשישים ממשפחתנו או בקשישים החיים ביישוב שלנו, התייחסות אמפתית, סובלנית, עם רגישות לאחר, תוך כבוד ומתן סיוע בעת הצורך יכולה לשנות את חייו של אדם קשיש ולהקל על מצוקותיו ופחדיו.

מקורות/טקסטים

אז'אר אמיל, כל החיים לפניו. הוצאת מרקור דה פראנס. 1975. בעברית, תרגום: ענבר אביטל, הוצאת עם עובד, 1977.

שביט איריס, הפחד שמניע להצלחה ופיתוח האינטליגנציה: בקישור

טורקניץ' צביה, איך להפסיק לפחד מהפחד ולחיות את החיים שאתם באמת רוצים? עודכן ב-21.06.2021:
קישור

שידלו נועה, פחד מהזדקנות, מתוך אתר: טנא (טיפול נפשי אפשרי) בקישור

עור': דויד פאולה, פלי סאנדי, תרגום מאנגלית: אמיר אהוד. הטיפול בניצולי שואה מזדקנים- מדריך
יישומי לאנשי מקצוע. 2008. הוצאת אשל בקישור

ניתוח הרומאן "כל החיים לפניו" בתוך אתר "כפר הנוער אלוני יצחק" בקישור

אתר ויקיפדיה - רקע על הרומאן "כל החיים לפניו" בקישור

קמפוס אורט. ספרות לבגרות-"כל החיים לפניו" בקישור

הגלובליזציה במדינות מפותחות- משרד החינוך, מתוך: הפיתוח והתכנון המרחבי ספר למוד בגאוגרפיה
ופיתוח הסביבה. בקישור

שלמה ארצי ודודו טסה, מילים לשיר: "לתת ולקחת" לחן: שלמה ארצי. ביצוע בקישור